

KIRKEAFGIFT OG KIRKETIENDE I RIBE STIFT 1321—1682

Af *Svend Aakjær*.

Dersom vi kendte de Principper, hvorefter Tienden blev fastsat i Middelalderen, vilde vi have en ikke ringe Mulighed for at kunne danne os et Indtryk, baade af Kornavlens Størrelse og af det tiendepligtige Areal's Størrelse i Middelalderens Sogne, og dette vilde selvsagt være af Betydning, bl. a. for Bebyggelseshistorien og den økonomiske Historie.

Kristian Erslev var inde paa den Tanke, at man igennem Opgivelser af Bispetienden for de sjællandske Sogne i Roskildebispens Jordebog ca. 1370 skulde kunne udfinde Høstudbyttet; men efter en Sammenligning mellem disse Opgivelser af Bispetienden fra det 14. Aarhundrede og dens Afløser Kongetienden fra det 16. og 17. Aarhundrede, kom han til det mismodige Resultat, at »en nøjere Prøvelse viser imidlertid, at man skuffer sig selv, naar man tror ad denne Vej at kunne faa nogen Idee om den virkelige Kornproduktion«¹⁾.

Det er rigtigt, at de Opgivelser man fra nyere Tid har om Kongetienden (den gamle Bispetiende) og Kirketienden, ofte er den aarlige Afgift, der betales af den, som havde fæstet Tienden, og denne Fæsteafgift maa vel formodes at være noget varierende til forskellige Tider og i de forskellige Stifter; men, naar man først har fastslaaet visse Forudsætninger, tror jeg alligevel, at man kan begynde at skimte det Ledepincip, hvorefter Sjællands Bispetiende blev paalagt.

¹⁾ Kr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid, 1898, 126.

Jeg har andetsteds²⁾ søgt at vise, at Bispetienden paa Sjælland blev fastsat paa en meget simpel Maade. For at kunne sætte Tienden i Relation til Høstudbyttet og Kornarealet, maa man først og fremmest kende det *Foldudbytte* man regnede med i Middelalderen. Dette kan indirekte sluttes af Oplysninger om Brydernes Kornlandgilde i Ribe Oldemoder. Kornlandgilden synes at være $\frac{1}{3}$ af Afgrøden eller Høstudbyttet; men Landgilden synes samtidig i Middelalderen at være lig med den fulde Udsæd, og dersom den fulde Udsæd er $\frac{1}{3}$ af Høstudbyttet, er Høstudbyttet altsaa beregnet til 3 Fold (3 Gange Udsæden).

Baade før og efter Christoffer af Bajerns Dom i Ribe $\frac{7}{1}$ 1443³⁾ har det normale sikkert været, at Tienden udgjorde $\frac{1}{10}$ af Avlen, og den skulde herefter deles imellem Kirken, Bispem og Sognepræsten i 3 lige Dele, der hver altsaa udgjorde $\frac{1}{30}$ af Avlen. Men naar Avlen beregnes til 3 Fold, vil det altsaa sige, at Bispem- eller Kirketienden udgjorde $\frac{3}{30}$ eller $\frac{1}{10}$ af *Udsæden*. Naar man derfor paa Sjælland skulde fastsætte Bispetienden, indhentede man først Oplysninger om, hvor mange Mark Skyldjord der var i Sognet, og fastsatte dernæst Bispetienden til $\frac{1}{10}$ heraf. Man tog altsaa intet Hensyn til, at hele Arealet ikke var besaaet hvert Aar, og at Foldudbyttet næppe altid var 3; men man beregnede Tienden efter det fulde Udsædsareal og det normale Foldudbytte⁴⁾.

Af et Sogn paa 20 Mark Skyldjord fastsattes Bispetienden til 2 Mark Korn. Paa den Maade blev Tienden i hvert Fald næppe for lav.

Dersom man efter dette Princip opstiller en »Tiendematrikel« for de 252 Sogne, fordelt paa 20 Herreder ud over Sjælland, som Roskildebogen giver Besked om, saa viser det sig, at der til hver saaledes beregnet Ørtug Udsæd svarer gennemsnitlig 4,1 Tønder Land i Landmaalingen 1681—82. Paa Sjælland kendes Størrelsen af 1 Ørtug Skyldjord i 84 Landsbyer, og til hver Ørtug Skyld-

2) Aakjærs Udgave af Kong Valdemars Jordebog, Noter S. 463 ff.

3) Pontoppidans Annales II. 589.

4) Det bør dog erindres, at 1 Mark Skyldjord paa Sjælland var 2 Mark Sædeland, saaledes at Tienden udgør $\frac{1}{20}$, og ikke $\frac{1}{10}$ af den fulde Udsæd paa hele Sædelandets Areal.

jord svarer gennemsnitlig 4,3 Tønder Land. I Ods Herred, hvor vi kender Størrelsen af 1 Ørtug Skyldjord i 33 Byer, bliver den 5,2 Td. Ld., og i samme Herred bliver 1 Ørtug Udsæd, naar den beregnes som 10 Gange 1 Ørtug Bispetiende, 5,7 Td. Ld. Ogsaa i 3 Sogne, hvor vi kender det fulde Antal Ørtug Skyldjord af alle Sognets Byer (Asnæs, Faarevejle og Tuse), kan det lykkes at forklare Tiendens Størrelse. Der kan saaledes næppe være Tvivl om, at Bispetienden paa Sjælland i de 252 Sogne, hvor den kendes, er beregnet som $\frac{1}{10}$ af Arealet i Ørtug Skyldjord; men skal det saaledes udfundne Areal sammenstilles med senere Tidens Opgivelser, f. Eks. i Landmaalingen 1681—82, maa det erindres, at 1 Ørtug Skyldjord paa Sjælland var ca. 2 Ørtug Sædeland, og at 1 Ørtug Sædeland var ca. 2 Tønder Land.

Sammenholder man den saaledes igennem Tienden beregnede Ørtug Skyldjord med Skatteploven i Plovtalslisten, bliver Skatteploven 13,44 Ørtug Skyldjord eller 14 Ørtug tiendepligtigt Land, hvilket svarer til ca. 25 Ørtug Sædeland eller lidt over 1 Mark Land (48 Td. Land)⁵⁾. Til hver Ørtug Bispetiende ca. 1370 skulde altsaa svare et Areal paa ca. $1 \times 10 \times 2 \times 2 = 40$ Tønder Land, til hver Mark Bispetiende altsaa ca. 960 Tønder Land tiendepligtigt Areal. I Noterne til de enkelte Herreder i Plovtalslisten (S. 511—526) har jeg anført det beregnede Antal Ørtug Skyldjord for de Herreder paa Sjælland, hvor dette kendes.

Der er, saa vidt skønnes, kun eet Stift til i Danmark, hvor der er Mulighed for at udarbejde en lignende Tiendematrikel, nemlig *Ribe Stift*. I Indledningen til min Udgave af Kong Valdemars Jordebog har jeg (S. 229—243) gjort Forsøg paa at beregne Gaardtallet (og det mere tvivlsomme Folketal) for Danmark o. 1250, og jeg har (S. 242) antydnet, at et Studium af Ribe Oldemoders Kirkeliste med dens Afgifter i Skilling engelsk af hvert Kirkesogn muligvis kunde fremskaffe Grundlag for en Beregning af Areal og Gaardtal i dette Stift i Tiden 1321—30. Det er denne

⁵⁾ Aakjær, Kong Valdemars Jordebog, Noter S. 467; Plov og Havne, i Festskriftet Med Lov skal Land bygges (1941) S. 280 ff.

Mulighed for at beregne det tiendepligtige Areal i en meget stor Del af Jylland, som jeg kunde ønske kortelig at drøfte her.

Ribe Oldemoders Kirkeliste er behandlet ret indgaaende i en meget lødig Afhandling af P. Severinsen om Hardsyssels Kirker⁶⁾, og er af ham dateret til Tiden imellem 1321, da Frøs-Kalslund Herreders Provsti blev forenet med Kantordømmet, og 1330, da ogsaa Almindsyssels Provsti blev henlagt til Kantordømmet, snarest stammer den fra Aaret for den første Annekering 1321. Listen er aftrykt i Oluf Niensens Udgave af Ribe Oldemoder S. 108—113, og umiddelbart efter den følger en Liste over den Taxt, der følges, naar der ydes fuldt »Subsidium« til Biskoppen. Her omfatter Kantordømmet baade Almindsyssels og Frøs-Kalslund Herreders Provstier, og denne Liste er altsaa tidligst fra 1330.

Det er vel paa Forhaand ikke usandsynligt, at der kunde være en vis Forbindelse mellem Afgiften i Skilling engelsk og Kirke-tienden i Sognet, som atter staar i et bestemt Forhold til Kornlandets Areal. Selv for et overfladisk Blik er det let at se ved en Sammenligning mellem Afgifternes Størrelse og Sognets Areal af Agerland ved Landmaalingen 1682—83, at de store Sogne har de store Afgifter. I Hjerm Herred har f. Eks. Hjerm og Borbjerg Afgifter paa 6 Sk. engelsk, og Agerland paa 2294,7 og 2649,5 Td. Land, medens Vem giver 2 Sk. engelsk, og har 487,3 Td. Land. I Vandfuld Herred har Vandborg og Hove Afgifter paa 5 Sk. engelsk og Arealer paa 1303,6 og 1210,7 Td. Land, medens Engbjerg med kun 3 Sk. engelsk ligeledes kun har 500,3 Td. Ld. Saaledes er det overalt i Stiftets kongerigske Herreder, hvor vi kender Kornlandets Areal fra Landmaalingen 1682. I de sønderjyske Herreder har jeg ikke overalt kunnet skaffe mig Oplysning om Arealerne i almindelige Landmaalingsenheder, men ofte kan man igennem Ribe Stiftsregister 1599⁷⁾ faa Oplysning om Antallet af Ottinger i Sognene, og her ses det samme Forhold. I Nørre Rang-

6) Hardsyssels Aarbog III (1909) 1—70; jfr. Fortid og Nutid III (1921) 154—157.

7) Udgivet af Arkivar Johan Hvidtfeldt i Sønderjyske Aarbøger 3. R. I (1937).

strup Herred har Agerskov en Afgift paa 8 Sk. engelsk og 180 Ottinger, Herrested (nu Toftlund) har 4 Sk. engelsk og 82½ Ottinger, og Tislund har 2 Sk. engelsk og 68 Ottinger.

Ligeledes synes der at være et nogenlunde konstant Forhold imellem Kirkelistens Skilling engelsk og den derefter anførte Afgift til Biskoppen, plenum subsidium Episcopi, idet der for hele Stiftet til 1313 Sk. engelsk svarer 600 Mark Subsidium Episcopi, altsaa 2,18 Sk. engelsk til hver Mark. Normen er sandsynligvis 1 Mk. = 2 Sk. engelsk, men Summerne for de 5 Omraader i Stiftet: Archidiaconatet, Cantoratet, Jellingsyssel, Vardesyssel og Hardsyssel, er afrundet til Tital, og derfor er muligvis 656½ Mk. afrundet til 600 Mk.

Af de anførte Sogne er nogle jo Kirkesogne i Købstæder, og her tør man næppe gaa ud fra at Tienden eller Kirkeafgiften er fastsat alene efter Størrelsen af Agerlandet. For de øvrige Sogne kan følgende Sammenstilling af Kirkeafgift i Skilling engelsk og Areal ved Landmaalingen 1682—83 i Tønder Land foretages for *Hardsyssel*:

Herred	Sk. engelsk 1321	Tdr. Land 1682—83
Bølling	71	14.239,1
Hing	41	8.276,1
Ulborg	42	10.245,7
Hammerum	64	16.865,5
Vandfuld	37	8.407,1
Skodborg	66	17.523,9
Hjerm	66	18.413,7
Ginding	36	13.146,1
8 Herreder	423	107.117,2

For Hardsyssel giver det et Gennemsnit af 253,2 *Td. Land 1682 pr. Sk. engelsk 1321*. Desværre tillader den her til Raadighed staaende Plads ikke at aftrykke hele Listen over Ribe Stifts Herreder. Men for de i Landmaalingen 1682—83 opmaalte Omraader, der omfatter Hardsyssel, Almindsyssel, Jellingsyssel og Vardesyssel, samt 2 Sogne (Seem og Vester-Vedsted) af Hvidding Herred, bliver Tallene som følger:

Syssel	Sk. engelsk 1321	Tdr. Land 1682—83
Almind	149	43.015,8
Jelling	109	38.666,9
Varde	309	63.262,2
Hard	423	107.117,2
2 Sogne af Hvidding H.	9	2.013,0
Af Ribe Stift	999	254.075,1

Gennemsnitlig bliver det omtrent som for Hardsyssel alene: 254,3 Td. Ld. 1682 pr. Sk. engelsk 1321.

For Hardsyssel kan Kirketienden ses i den Jordebog for Hardsyssel Provsti 1655, som ogsaa omtales af P. Severinsen. For de Herreder af Riberhus Amt, som laa i Varde Syssel, nemlig Gørding, Malt, Skast og Vester Horne Herred, anføres Tienden i Extract-Matricul 1681, der som Kilde for sine Oplysninger ofte citerer en Provsti-Jordebog 1547, som jeg ikke kender, men som formodentlig har været af lignende Art for Vardesyssel som den bevarede Jordebog for Hardsyssels Provsti 1655. Førstelærer H. K. Kristensen i Lunde har i Nørholm Godsarkiv fundet en interessant Jordebog fra 1608, hvori ogsaa findes Oplysninger om Kirketienden. Han har udgivet den i Uddrag under Titelen »Varde Sysseis Kirkestol«^s). Den indeholder tillige Kirketienderne for Nørre Horne Herred, som ikke er trykt, men som Lærer H. K. Kristensen velvilligst har meddelt mig i Brev af 16. November 1944.

Lettest ses Kirketienden som Regel i Matrikelen 1664, hvori ogsaa Kongetienden oplyses, men her har kun Koldinghus Amts Matrikel været mig tilgængelig. Sammenstiller man Sk. engelsk 1321, Ørtug Kirketiende og Tønder Land 1682, saa faar man følgende Tal for de 219 Sogne i 22 Herreder (Slavs Herreds Sogne var i Middelalderen delt imellem Jelling og Almind Sysler):

^s) Fra Ribe Amt X (1940) 89—117 og 228—246.

Syssel	Sk. engelsk	Ørtug Tiende	Tdr. Land
Varde	309	1.045,0	63.262,2
Hard	402	1.582,8	100.652,9
Almind	155	678,6	46.561,0
Jelling	103	386,9	35.121,7
<hr/>			
Ribe Stift	969	3.693,3	245.597,8

Gennemsnitlig bliver det for 219 Sogne af Ribe Stift 66,5 Td. Land pr. Ørtug Tiende, nemlig Varde Syssel 60,5, Hardsyssel 63,6, Almindsyssel 68,6, Jelling Syssel 90,8. Samtidig ses det, at der bliver gennemsnitlig 3,8 Ørtug Tiende pr. Skilling engelsk i de 4 Sysler, nemlig Vardesyssel 3,4, Hardsyssel 3,9, Almindsyssel 4,4, Jellingsyssel 3,8.

Maaske siger disse Tal ikke ved første Øjekast noget afgørende: Til hver Skilling 1321 svarer 254,3 Td. Ld. i Landmaalingen 1682, og 3,8 Ørtug Tiende; til hver Ørtug Tiende svarer 66,5 Td. Ld.

Naar man imidlertid kommer fra indgaaende Studier over Roskildebispens Tiendeliste og over Middelalderens Landmaalings-Enheder Mark, Øre og Ørtug Land, saa er disse Tal særdeles betydningsfulde. Vi maa regne med, at Arealet 1682 er noget større end i 1321, dels fordi Opdyrkningen sandsynligvis er skredet fremad i det overvejende Antal Sogne, dels fordi Arealet 1321 muligvis kun omfatter den tiendepligtige Jord, medens det 1682 omfatter hele Agerlandet i Sognet.

Ved Sammenligning mellem de to Tidsaldres Arealer maa det ligeledes erindres, at 1 Ørtug Sædeland i Middelalderen var cirka 2 Tønder Land⁹⁾, saaledes at f. Eks. 254,3 Td. Ld. svarer til 127,7 Ørtug Land, og 66,5 Td. Ld. til 33,3 Ørtug Land.

Tallene tyder paa en Norm i 1321 af 120 Ørtug Land pr. Skilling engelsk, altsaa 240 Ørtug Land pr. Mark plenum subsidium episcopi. Men 240 Ørtug er jo netop 10 Mark Land à 24 Ørtug. Dette tyder stærkt paa, at *plenum subsidium episcopi* (Udtrykket »Bispens Subsidium« bruges endnu i det 17. Aarhundredes Kirke-regnskaber) i 1330 i Ribe Stift var af ganske samme Størrelse

⁹⁾ Aakjær, Noter til Kong Vald. Jb. S. 5, 6, 300, 468 f., 481, 502; Indledning S. 92 ff.; Plov og Havne S. 259—267.

som *decima episcopi*, Bispetienden i Roskilde Stift 1370, nemlig 1 Mark Tiende af 10 Mark Land. Men paa Sjælland var de 10 Mark Land lig med 20 Mark Sædeland, nemlig 10 Mark Skyldjord. I Ribe Stift ydedes derimod i fuldt Subsidium til Biskoppen 1 Mark af hver Mark Tiende, der atter svarede til 10 Mark Sædeland.

Ogsaa Tallene for Kirkeafgifterne er særdeles simple og afrundede. Til hver Skilling engelsk svarer 120 Ørtug Land, til hver Penning engelsk (= $\frac{1}{12}$ Skilling) svarer da 10 Ørtug Land, altsaa er Afgiften *1 d. engelsk af hver Ørtug Tiende*.

Det synes altsaa at være overvejende sandsynligt, at der er en meget nær Forbindelse mellem Afgifterne af Kirkerne til Sysselevprovsten og Afgifterne af Syslerne til Biskoppens Subsidium paa den ene og Kirkesognenes Tiende paa den anden Side, og det er vel ikke usandsynligt at Tienden i Ribe Stift 1321—30 har været beregnet paa samme Maade som i Roskilde Stift 1370 efter Regelen 1 Mark Tiende af 10 Mark Land.

Dersom man tager Hensyn til det ovenfor (S. 80) anførte nøjagtige Tal for Forholdet imellem Subsidium episcopi og Tallet af Skilling engelsk, saa skulde til 1313 Sk. engelsk svare 600 Mark, altsaa 2,18 Skilling engelsk til 1 Mark = 10 Mark Land = 240 Ørtug Land, i Stedet for nøjagtig 2 Skilling engelsk. Følgelig skal til 1 Mark Subsidium = 10 Mark Land svare 2,18 Sk. engelsk à 254,3 Td. Land, altsaa 554,374 Td. Land. Til 1 Mark Land svarer da 55,4374 Td. Ld., til 1 Ørtug Land svarer 2,31 Td. Ld. Det nøjagtige Gennemsnit for Sjælland, Falster, Lolland, og maa-ske ogsaa Aarhus Stift (se Indledn. til K. V. Jb. 108; Poul Rasmussen, Studier i Aarhus Kannikebords Jordebog fra ca. 1315, Jyske Samlinger 5. R. V. (1941). 85—137) var 2,31 Td. Land pr. Ørtug Land, hvilket kunde svare til 20 Skæpper Havresæd (Indledn. til K. V. Jb. 117; Plov og Havne i Jubilæumsskriftet Med Lov skal Land bygges (1941). 259—267); for 1 Mark Land blev det 55,44 Td. Land, altsaa nøjagtig som ovenfor.

Sammenligner man direkte Antallet af Mark Subsidium episcopi 1330 med Arealet 1682, faar man for Jelling-, Hard- og Varde-syssel 380 Mark og 209.046,3 Tønder Land, altsaa gennemsnitlig

550,1 Td. Land pr. Mark Subsidiium, svarende til 1 Mark Bispetiende og 10 Mark Land, og følgelig 55,01 Td. Ld. pr. Mark Land, eller 2,29 Td. Land pr. Ørtug Land.

Jeg tvivler dog, om at denne Overensstemmelse mellem Mark Land i Jylland og Mark Sædeland paa Sjælland er andet end tilfældig; dog viser den formodentlig, at baade paa Sjælland og i Jylland er Udvidelsen af det dyrkede Areal fra det 14. til det 17. Aarhundrede steget med nogenlunde samme Mængde, nemlig 15,5 pCt.

At 1 Sk. engelsk i Ribe Oldemoders Kirkeliste svarer til 120 Ørtug Sædeland eller 5 Mark Land, og følgelig at 1 Mark Bispetiende eller Subsidiium episcopi svarer til 10 Mark Land, synes derimod ikke at være tilfældigt. Dette kan vises ved flere Kontrolprøver. I 32 Sogne i den sønderjyske Del af Ribe Stift, i Hvidding, Nr. Rangstrup, Gram, Lø, Tønder, Højer og Frøs Herreder kender jeg Ottingtallet pr. Sogn, bl. a. fra Ribe Stiftsregister 1599. Her svarer til 170 Sk. engelsk: 3563,7 Ottinger, altsaa 20,96 Ottinger pr. Skilling engelsk. Den sønderjyske Otting var i Følge mine Undersøgelser (Noter til K. V. Jb. 7, 8, 16, 483, 484, 485, 486, 491, 492, 494, 496, 505; Indledning S. 82) 12 Tønder Land (nøjagtigt 11,77 Td. Ld.). Det bliver pr. Sk. engelsk $20,96 \times 11,77 = 246,7$ Td. Ld., altsaa endnu nærmere ved Normen 240 Td. Land (20 Ottinger à 12 Tønder Land) end i den kongerigske Del af Ribe Stift.

Vi kan foretage endnu en Kontrolprøve. I 5 sønderjyske Herreder kender jeg Plovtallet fra Haderslevhus Lens (Amts) Plovskats-Registre 1642, nemlig i Nr. Rangstrup, Frøs, Kalvslund, Gram og Hvidding Herreder. Her svarer til 135 Sk. engelsk: 452,4 Plove, altsaa 3,4 Plove pr. Sk. engelsk. I 3 af Herrederne, nemlig Nr. Rangstrup, Gram og Hvidding Herreder kender jeg tillige Ottingtallet. Her svarer til 88 Sk. engelsk: 337,9 Plove og 1891,5 Ottinger, altsaa 3,8 Plove pr. Sk. engelsk og 5,6 Otting pr. Plov (21,5 Otting pr. Sk. engelsk).

I de sønderjyske Herredsgrupper svarer altsaa til 1 Sk. engelsk: 20,96 Ottinger, og 3,4 eller 3,8 Plove. Det giver 6,16 eller 5,5

Otting pr. Plov, og 1 Sk. engelsk bliver da $3,4 \times 6,16 \times 11,77 = 246,5$ Td. Ld. eller $3,8 \times 5,5 \times 11,77 = 246,0$ Td. Ld. Her har Normen sikkert været: 1 Sk. engelsk = 5 Plove, hver Plov 4 Ottinger og hver Otting 12 Tønder Land. 1 Plov var jo nemlig af samme Størrelse som 1 Mark Land, og naar 1 Sk. engelsk har svaret til 120 Ørtug Land = 5 Mark Land, skulde den altsaa ogsaa svare til 5 Plove eller $5 \times 4 \times 12 = 240$ Tønder Land.

En direkte Sammenligning mellem Skilling engelsk 1321 og 1) Mark subsidium episcopi, 2) Areal i Tønder Land 1682, 3) Ottinger i Sønderjylland 1599, og 4) Skatteploven i Sønderjylland 1642 synes altsaa at vise, at den gennemsnitlige Størrelse af det Areal, der ydede 1 Mark til Bispen eller 2 Sk. engelsk til Sysselprovsten var 10 Mark Land eller 240 Ørtug Land.

Inden vi undersøger, hvilket Forhold der er imellem Kirke-tienden efter 1536, Kirkeafgiften 1321 og Arealet 1682, skal vi foretage endnu en femte Kontrolprøve paa ovennævnte Resultat.

Hvis Resultatet er rigtigt, skulde man jo nemlig paa Grundlag af Roskilde Stifts Tiendematrikel 1370 og Ribe Stifts Tiendematrikel 1321 kunne beregne Arealet af den tiendepligtige Jord (Agermarkens Sædeland) i tæt ved 550 Sogne af Danmark. Det drejer sig om 252 Sogne paa Sjælland, fordelt paa 20 Herreder, og 295 Sogne i Ribe Stift, fordelt paa ca. 27 Herreder, ialt 547 Sogne. Af disse er imidlertid de 20 Sogne beliggende i 16 Købstæder (8 paa Sjælland og 8 i Ribe Stift), og om dem tør man næppe paa Forhaand antage, at Tienden alene er bestemt efter Kornlandet paa Købstadens Markjorder. Tilbage bliver altsaa 527 Sogne (Land-sogne). Beregnet efter 10 Mark Land pr. Mark Bispetiende paa Sjælland og 5 Mark Land pr. Skilling engelsk i Ribe Stift, har disse 527 Sogne et Areal i Sædeland af 13.132,5 Mark Land, altsaa 24,9 Mark Land pr. Sogn.

I »Plov og Havne« (S. 285) har jeg fastslaaet, at der i Følge Plovtaalslisten i Kong Valdemars Jordebog var 23,8 Plove pr. Kirkesogn i Sjællands 27 Herreder. I de 3 Herreder paa Sjælland (Horns, Smørum og Tune), hvor vi kender det fulde Boltal, er der 12,3 Bol pr. Sogn. Normen synes at være, at der er 12 Bol

eller 24 Plove i hvert Sogn, at Ploven altsaa er $\frac{1}{2}$ Bol¹⁰⁾. Samme-
steds (S. 284) bestemmes Arealet af 1 Skatteplovs Land til 48,1
Tønder Land, altsaa 1 Mark Land¹¹⁾. Paa Falster var der 23
Mark Land pr. Sogn¹²⁾. Naar der da i 527 Sogne i Sjællands og
Ribe Stifter er 24,9 Mark Land pr. Sogn i det 14. Aarhundrede,
stemmer dette altsaa med andre Kilder fra det 13. og 14. Aar-
hundrede. Medregnes samtlige 547 Sogne (altsaa ogsaa de 20
Sogne i 16 Købstæder), bliver Gennemsnittet 25,2 Mark Land pr.
Sogn, nemlig 28,3 Mark Land for 20 Herreder af Sjællands Stift,
og 22,5 Mark Land for c. 27 Herreder af Ribe Stift. Dette For-
hold bestyrker baade Formodningen om Gennemsnitssognets Stør-
relse af 24 Plove eller 24 Mark Land, og Formodningen om, at
Kirkeafgiften i Ribe Stift 1321 staar i et ret konstant Forhold
til Tienden og til Kornarealet.

Men medens Bispe- og Kirke-Tienden i det 14. Aarhundrede var
 $\frac{1}{10}$ af Kornarealet, saa maa Beregningen senere i Middelalderen,
senest 1443, have været en helt anden. Ligesom Landgilden i det
13. Aarhundrede synes normalt at have været lig med den fulde
Udsæd, medens den fra det 15. Aarhundrede kun var $\frac{1}{3}$ af Ud-
sæden, saaledes var ogsaa Kirketienden senere ikke mere $\frac{1}{10}$, men
kun $\frac{1}{30}$ af Kornarealet. Dette ses klart af det ovenfor (S. 82) ud-
fundne Gennemsnit for den senere Kirketiende. Naar denne var
3,8 Ørtug Tiende pr. Skilling engelsk 1321 eller 67,4 Tønder Land
pr. Ørtug Tiende, saa viser det sikkert en Norm paa 4 Ørtug
Tiende af hver Sk. engelsk eller 120 Ørtug Land, d. v. s. 1 Ørtug
Tiende af 30 Ørtug Land, og da hver Ørtug Land i Middelalde-
ren var 2 Tønder Land, skulde dette svare til 60 Tønder Land.
I de Sogne hvor der svarer et meget større Antal Tønder Land
til 1 Ørtug Tiende end 60, f. Eks. i de udprægede Hedesogne i
Nørvang-Tørrild Herreder eller i Slavs Herred, hvor Arealet er
mere end det dobbelte (i Slavs Herreds 4 Sogne: 167,5 Td. Ld.
pr. Ørtug Tiende), dér maa man sikkert formode, at den fremad-
skridende Opdyrkning har fordoblet Kornarealet i Tiden fra 1321

¹⁰⁾ Jfr. min Udgave af K. Vald. Jb. Indledning S. 231.

¹¹⁾ Samme steds S. 120.

¹²⁾ Samme steds S. 226.

til 1682. I de 22 Herreder i Ribe Stift er dette kun Tilfældet i Ginding Herred, hvor der til hver Ørtug Tiende svarer 87 Td. Ld., i Jerlev Herred (88,7 Td. Ld.), i Tørrild Herred (82,5), i Nørvang Herred (95,8 Td. Ld.) og i Slavs Herred (167,5 Td. Ld.). Ellers ligger Gennemsnittet i de 17 øvrige Herreder med ialt 177 Sogne omkring 60 Tønder Land pr. Ørtug Tiende. De nøjagtige Tal er 3068,3 Ørtug Tiende til 188.189,7 Td. Ld., altsaa 61,3 Td. Ld. eller 30,7 Ørtug Land til 1 Ørtug Kirketiende.

Hvis Kirketienden er beregnet paa denne Maade til $\frac{1}{30}$ af Sædelandet, saa aabner der sig store Muligheder for at udfinde Sognets ældre Kornareal paa den Tid Kirketienden blev fastsat, altsaa senest 1443. Til Kontrol har jeg undersøgt Kirketienden i Viborg Stift. Her maa det imidlertid erindres, at Ørtugen, paa Grund af Skæppemaalets Forskellighed (Viborgmaal 1 Tønde = $7\frac{1}{2}$ Skæppe, Sallingmaal 1 Tønde = 12 Skæpper eller 10 Skæpper) bliver af ulige Størrelse med Ørtugen i Ribe Stift: Læsten paa 24 Ørtug = 12 Pund var 24 Tønder eller 30 Byskæpper à 6 Skæpper, og i Hartkornsberegningen taxeredes derfor 1 Pund Korn af alle Slags til 2 Tønder, saaledes at *1 Ørtug Rug og Byg svarer til 1 Tønde.*

I 208 Sogne bliver Tallene i Viborg Stifts 16 Herreder saaledes, at der til 2746,6 Ørtug = 3112 Tønder = 5271,2 Byskæpper Korn i Kirketiende svarede 201.142,4 Td. Ld. Gennemsnittlig bliver det pr. Ørtug Tiende: 73,2 Td. Ld., *pr. Tønde Tiende: 64,6 Tønde Land*, pr. Byskæppe Tiende: 38,1 Tønder Land. Normen synes da at være 60 Tønder Land = 30 Ørtug Land pr. Ørtug Tiende, 24 Tønder Land = 30 Byskæpper Land pr. Byskæppe Tiende.

I 112 af de 208 Sogne ligger Gennemsnittet pr. Ørtug Tiende imellem 40 og 80 Td. Ld., altsaa i 53,8 pCt. af Sognene, med et Gennemsnit af 58 Td. Ld. pr. Ørtug.

I 142 Sogne ligger Gennemsnittet pr. Tønde Tiende, der som $\frac{1}{24}$ af Læsten bedst svarer til 1 Ørtug Tiende, imellem 40 og 80 Tønder Land, altsaa i 68,3 pCt. af Viborg Stifts Sogne, med et Gennemsnit af 60 Td. Ld. pr. Td. Tiende.

Jeg har nu undersøgt Kirketienden i 427 Sogne af 2 af Jyllands Stifter, og fundet, at der til hver Ørtug Tiende svarer 69,4 Td.

Ld., eller, dersom man i Viborg Stift sætter Ørtugen til $\frac{1}{24}$ Læst eller 1 Tønde, 65,6 Td. Ld.

Desværre har jeg ikke haft Adgang til Matriklerne af 1664 for Sjælland, men i mine Optegnelser fra ældre Tid har jeg i Gejstlighedens Kontributionsregnskaber 1664 fundet Oplysning om Kirketienden af 83 Sogne, spredt over 16 Herreder paa Sjælland. Her svarer 1648,3 Ørtug Kirketiende = 2850,2 Tønder til 104.215,7 Td. Ld., altsaa *1 Ørtug Kirketiende til 62,6 Tønder Land*, 1 Tønde Kirketiende til 36,5 Td. Ld.

Naar der da i 510 Sogne af Landet gennemsnitlig svarer 64,1 Tønder Land til 1 Ørtug Kirketiende, maa man sige, at det er ret sandsynligt, at Normen ved Tiendens Paasættelse var 60 Tønder Land til hver Ørtug Tiende. Ligeledes er det overvejende sandsynligt, at der til 2 Sk. engelsk 1321 svarer 1 Mark Bispetiende 1330—40, og at dette har været udredet af 10 Mark Sædeland eller 240 Ørtug Sædeland. Til 1 Sk. engelsk Kirkeafgift i Ribe Stift skulde derfor svare 240 Tønder Land eller 120 Ørtug Sædeland, hvilket stemmer med, at der senere ydes 4 Ørtug Kirketiende af det Areal, der svarer til 1 Sk. engelsk.

Jeg mener derfor med ovenstaaende Resultater at have godtgjort, at Erslev næppe havde Ret, naar han i 1898 hævdede, at en nøjere Prøvelse viser, at man skuffer sig selv, naar man tror ved en Undersøgelse af Tienden »at kunne faa nogen Idee om den virkelige Kornproduktion«.

Det synes virkelig som ikke blot Kornavlens, men Udsædsarealet for Kornlandet ad denne Vej lader sig fastslaa, og dette aabner selvsagt nye Muligheder i store Dele af Landet for Fremtidens bebyggelseshistoriske og landbrugshistoriske Forskning.